

XALQARO MUNOSABATLAR MUTAXASSISLARINI XORIJIY TILNI O'RGATISHNING XUSUSIYATLARI

Lutfiddin Xodjayev

Abstract: Maqolada talabalarni xalqaro munosabatlar va diplomatiya sohasi kasbiy faoliyatiga yo'naltirishda xorijiy tilning ahamiyati hamda xorijiy tilni o'rgatishda samarali xalqaro muloqot ko'nikma va kompetentsiyalarini shakllantirishning zarurligi atroflicha ko'rib chiqiladi. Risolaning kirish qismida davlatlar va xalqlar o'rtasidagi madaniyatlararo aloqalarning xalqaro munosabatlar tizimida tutgan o'rnining ahamiyati yoritiladi. Voqealar shiddat bilan o'zgarib borayotgan hozirgi murakkab zamonda dunyoning turli mintaqalarida xavsizlikni ta'minlash va hamkorlikni mustahkamlashda madaniyatlararo bog'liqlik va muloqotning ahamitiga baho beriladi. So'nggi o'n yillik davomida xalqaro munosabatlar sohasidagi mutaxassislar kasbiy tayyorgarlik darajasi va sifatiga qo'yiladigan asosiy talablar qiyosiy tavsiflanadi. Asosiy qismda chet tillarini bilish darajasining xalqaro hamkorlik muvaffaqiyatiga va tashqi siyosat mahkamasiga yuklangan vazifalarni amalga oshirishda tutgan muhim o'rni tahlil etiladi. Diplomatlardan mavjud til bilimlarini doimiy ravishda oshirib borish ularning kamolotga yetishlarida hamda diplomatik xizmat pog'onasidan bardavom ko'tarilishlarida muhimligi muallif tajribasi asosida talqin etiladi. Ushbu qismda diplomatik xodimlarning xorijiy tilni o'rganishlarida lingvistik, ijtimoiy-madaniy, sotsiologik va diskursiv kompetentsiyalardan iborat mahorat ko'nikmalarini shakllantirish masalasi muhokama qilinadi. Shuningdek, mazkur qismda diplomatik faoliyatda madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini shakllantirish zarurligi bayon etiladi. Xususan, mentalitetdagi farqlar muloqot va muzokaralar jarayonida nutqiy to'siqlarga olib kelishi ta'kidlanadi. Shu bois xalqaro munosabatlar sohasida ishlaydigan mutaxassislar kasbiy tayyorgarlik jarayonida tili o'rganilayotgan mamlakatning ijtimoiy-madaniy muhiti, urf-odati va an'analarini atroflicha o'rganishlari misollar bilan tahlil qilinadi. Risolada tarjimonlarga qo'yiladigan talablar, tildagi mavjud shevalarni bilishning muzokaralar jarayoniga ta'siri, muhokama qilinadigan mavzularga xos atamalarini o'zlashtirishning ahamiyati ta'kidlanadi. Xulosa qismida xorijiy til nafaqat muloqot vositasi, balki kasbiy faoliyat vositasi bo'lgani uchun ta'lim jarayonida talabalarda chet tilida lisoniy va ijtimoiy kompetentsiyani hamda bilimlar asosida mahorat va ko'nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifa bo'lishi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: xalqaro munosabatlar, globallashuv, xorijiy til, mahorat, ko'nikma, madaniyatlarda muloqot.

So'nggi yillarda O'zbekistonning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotining barcha jabhalarini qamrab olgan keng qamrovli tub o'zgarishlar xalqaro munosabatlar kabi muhim soha vakillarining faoliyatida ham o'z aksini topmoqda.

Globallashuv jarayonlari, xalqaro va madaniyatlararo aloqalar ko'lamining ijtimoiy hayotimiz turli sohalarida kengayishi strategik jihatdan murakkab davlat vazifalarini hal etishga qodir bo'lgan yuqori malakali yosh mutaxassislarga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltiradi. Agar ilgari xalqaro aloqalar bo'yicha mutaxassislarga asosan tashqi siyosat idoralari xodimlari, diplomatlar, xalqaro jurnalistlar taalluqli bo'lishgan bo'lsa, hozirgi kunda xalqaro munosabatlar sohasi bitiruvchilariga tashqi iqtisodiy faoliyat

bo'yicha menejer, xalqaro va milliy kompaniyalar xodimi, tarjimon-referent, xalqaro xavfsizlik, nizolarni hal qilish, xalqaro huquqshunos, turizm industriyasi mutaxassisi kabi sohalarda bo'lgan talab ortib bormoqda.

Hozirgi bosqichda xorijiy tillar xalqaro munosabatlar sohasi mutaxassislarini kasbiy tayyorlashning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Universitetlar gumanitar fanlar mutaxassisliklari ta'lim dasturlarida chet tillarini o'qitish har doim alohida o'rin egallab kelgan.

"Xalqaro munosabatlar" ixtisosligi bo'yicha kadrlar tayyorlash yo'nalishi talabalarining kelgusi mutaxassislikni puxta egallashlarida bir nechta xorijiy tillarni o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, kamida 2-3 ta tilni egallash kelajakda ularning malakali mutaxassis bo'lib yetishish yo'lida ilk qadam hisoblanadi. Shu bois, xorijiy til ta'limini tili o'rganilayotgan davlatlar va xalqlarning tarixi, madaniyati, urf-odatlar hamda siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalardagi yutug'lariga oid materiallar asosida tashkil etish juda muhimdir. Xorijiy tili o'rganilayotgan mamlakatning madaniy merosi bilan tanishish badiiy tafakkurning ichki ehtiyojiga va madaniyatni shakllantiruvchi asosiy omillaridan biriga aylanishi kerak.

Ushbu muammoning dolzarbligi ko'p omillarga bog'liq, ammo eng muhimi shundaki, hozirgi bosqichda chet tilining ijtimoiy-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va umumiy-madaniy taraqqiyotning ta'sirchan va samarali omili sifatidagi ahamiyati ortib bormoqda.

Ta'kidlash joizki, xalqaro munosabatlar sohasida mutaxassislarni tayyorlash davlat vazifasidir, chunki mamlakat tashqi siyosati, iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy masalalarini muvaffaqiyatli hal etish ularning kasb mahoratiga bog'liqdir.

Davlatlar va xalqlar o'rtasidagi madaniyatlararo aloqalar xalqaro munosabatlar tizimida muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda jahonning turli mintaqalarida boshqa xalqlarning madaniyati ta'sirida bo'lmagan etnik jamoalarni topish juda kam uchraydi. Buning natijasida turli mamlakatlar davlat organlari va ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi bevosita aloqalar va madaniy almashinuvlar faol rivojlanib bormoqda.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, so'nggi o'n yillik davomida xalqaro munosabatlar sohasidagi mutaxassislar kasbiy tayyorgarlik darajasi va sifatiga qo'yiladigan talablar sezilarli darajada o'zgardi.

Mustaqil O'zbekiston diplomatiyasida ham mehnatga qobiliyatli, keng fikrlovchi, bilimdon, vazmin, sabrli, bosiqlik, tahlil qilish, o'z mamlakatining ijobiy imijini yaratish, odamlarni jalb qilish va ularga qabul qiluvchi davlatning tashqi siyosatini shakllantirishda ta'sir ko'rsatish fazilatlariga ega bo'lgan yuqori malakali xodimlarni tayyorlashga doimo ustuvor ahamiyat beriladi.

Diplomatik xodim faoliyatida chet tillarini bilishning o'rni

Qadim zamonlardan beri xalqaro munosabatlar sohasi chet tillarini bilishga asoslangan madaniyatlararo muloqotning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Xalqaro muloqotda taraqqiyot va samaradorlikka ta'sir etuvchi barcha omillardan asosiysi – bu til, madaniyat, urf-odatlar, mafkura, din, xorijiy davlatlar

qonunlari va boshqalar. Aynan til muzokaralar muhitini yaratish muvaffaqiyatning bosh omili hisoblanadi. Bundan shunday xulosa qilish mumkinki, hamkor sherikning tilini bilish maqsadga erishish yo'lida muhim, qo'shimcha vosita hisoblanadi.

Asrimizning hozirgi bosqichida oliy ta'lim muassasalarida xalqaro aloqalar bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash tashqi siyosat va xalqaro hamkorlik masalalariga daxldor idoralar xodimlariga qo'yiladigan asosiy, o'ziga xos malaka talabi sifatida bir yoki bir nechta xorijiy tillarni chuqur o'rganishni nazarda tutadi.

Bugungi zamonda amalda har bir elchixona o'zining ko'p funktsiyali vakolatlari doirasida qabul qiluvchi, ya'ni mezbon davlatning tegishli vazirliklari va idoralari hamda ushbu malakatda faoliyat ko'rsatadigan diplomatik korpus bilan doimiy ravishda faol yozishmalarni olib boradi. Bularning barchasi tarjima va texnik ishlarni puxta tashkil etishni taqozo etadi. Ammo ko'pgina mamlakatlarning xorijiy vakolatxonalari shtat birligida tarjimon lavozimi ko'zda tutilmaydi.

Elchixonaga mamlakat Tashqi ishlar vazirligidan keladigan turli topshiriqlar, xususan, respublika Rahbarining tashqi siyosat, mamlakat iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotining dolzarb masalalari borasidagi bayonotlari, nutqlari, xorijiy davlatlarga tashriflari yoxud chet el mamlakatlari davlat va hukumat boshliqlarining O'zbekistonga safarlari va hokazolar haqida tezkor xabarlarni mezbon tomon tiliga o'girish til bilishning diplomat faoliyatida qanchalik muhimligini amalda namoyon etadi.

Bunday ishning asosiy og'irligi asosan diplomatik vakolatxona xodimlari yelkasiga tushadi. Ma'lumki, xorijiy mamlakatda elchixona ochish, uning faoliyatini tashkil etish vakolatxona diplomatik va ma'muriy-idoraviy xodimlari uchun turar-joy, transport vositalari ajratish va boshqa moliyaviy masalalar katta hajmda davlat byudjetidan mablag' ajratishni talab etadi.

Chet tillarini bilish darajasi xalqaro hamkorlik muvaffaqiyatiga va tashqi siyosat mahkamasiga yuklangan vazifalarni amalga oshirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Diplomatlar tomonidan mavjud til bilimlarini doimiy ravishda oshirib borish ularning kamolotga yetishlarida hamda diplomatik xizmat pog'onasidan bardavom ko'tarilishlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Tajribali diplomatlar mahalliy tilni hatto boshlang'ich bosqichda bo'lsa ham bilish diplomatga nisbatan suhbatdoshida xayrxohlik munosabatini uyg'otadi, muvaffaqiyatli faoliyati uchun poydevor yaratishga yordam beradi hamda uning mezbon mamlakatda siyosiy, iqtisodiy, ilmiy-akademik, tahliliy markazlar, ommaviy axborot vositalari va diplomatik korpus vakillari orasida ehtiromi va obro'sini mustahkamlashga xizmat qilishini doimo ta'kidlaydilar.

Taniqli ustoz olim, sharqshunos, arab tili bilimdoni, tajribali o'zbek diplomati Shamsiddin Boboxonov til bilishning ahamiyati to'g'risida diplomatik xodimlarga quyidagilarni alohida uqtirardi: "Muloqot muvaffaqiyatining teng yarmi tilni bilishga bog'liq. Chunki suhbatdosh tilida to'g'ridan-to'g'ri muloqot olib borish unda sizga nisbatan xayrixohlik kayfiyatini uyg'otadi va sizning hamkoringizga hurmatingizni ko'rsatishga yordam beradi. Ma'ruza yoki hujjat matni arab tiliga shunday tarjima qilinishi zarurki, mezbon tomon uning tarjima ekanligini bilmasligi darkor".

Bu so'zlarga shuni qo'shimcha qilib aytish mumkinki, tilni o'zlashtirish til va mamlakat tarixi, uning urf-odatlarini, madaniyati, milliy mentalitetini o'rganish bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerak.

Ayni paytda diplomatiya tili, xususan, xalqaro siyosat tili sifatida jurnalistikadan, ba'zan hissiy-lingvistik tildan sezilarli darajada farq qiladi. Garchi adabiy tilni yuqori darajada bilish diplomat faoliyatida juda muhim bo'lsada, diplomatiya tili ma'lum darajada adabiy, badiiy va majoziy ifodalash tilidan ajralib turadi.

Diplomatik hujjatlar shakl va lisoniy jihatdan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ularni yozishda nimani yozish masalasigina emas, uni qay yo'sinda yozish masalasi muhim bo'lib, diplomatik xodimdan chuqur malaka va katta tajribani talab etadi. Diplomatik yozishmalarda hujjat turini uning mazmunidan kelib chiqqan holda to'g'ri tanlash va yozish qonun-qoidalariga amal qilish, hujjat yo'llanayotgan mamlakat urf-odat va an'analarini hisobga olish zarurdir.

Xalqaro munosabatlar rivojining hozirgi bosqichi diplomatlardan xalqaro hamkorlikni muvaffaqiyat bilan amalga oshirish uchun zarur bo'lgan kasbiy muammolarni hal qilishda chet tilini muloqot vositasi sifatida bilishni talab qiladi.

Chet tillarda so'zlashuvchi diplomatlar xorijiy manbalardan tarjimonsiz tezda ma'lumot olib, Markazga yetkaza oladi. Diplomatik xizmat xodimi chet tillarini mukammal bilishi kerak. Mezbon davlat tilida gaplashmaslik ishda katta kamchilikdir. Ko'pincha tilni bilmaslik xorijiy hamkasblar bilan samarali aloqalarni o'rnatishda birinchi to'siq bo'ladi. Shu bois, chet tilini bilish zarur.

Kommunikativ-nutq komponentini shakllantirishning asosiy ko'rsatkichlari quyidagilardan iborat:

chet tilini yuqori darajada bilish, kasbiy muammolarni hal qilish uchun chet tillaridan foydalanish qobiliyati;

belgilangan vazifalar doirasida chet tilida muloqot, yozishmalar, muzokaralar olib borishga tayyorlik va qobiliyat;

og'zaki va yozma nutqda rasmiy va norasmiy muloqot normalarini hisobga olish qobiliyati;

Kommunikativ til kompetentsiyasi lingvistik, ijtimoiy-madaniy, sotsiolingvistik va diskursiv kompetentsiyalarni o'z ichiga oladi.

Lingvistik kompetentsiya - bu til normalari va qoidalarini hisobga olgan holda mazmunli og'zaki va yozma bayonotlar qila olish. U fonologik, leksik va grammatik kompetentsiyani o'z ichiga oladi. Fonologik kompetentsiya chet tilining urg'usiz aniq talaffuzi va intonasiyasini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi.

Leksik kompetentsiya leksik birliklarni egallash darajasini aks ettiradi. Chet tilini o'rganishning o'rta va yuqori bosqichlarida xalqaro munosabatlar/diplomatiya sohasidagi professional lug'atga katta e'tibor beriladi. Grammatik kompetentsiya chet tilidagi kasbiy va ishbilarmonlik nutqining sintaktik va morfologik xususiyatlarini bilish bilan ta'minlanadi.

Ijtimoiy-madaniy kompetentsiya til hamjamiyatining vakillari ega bo'lgan bilimlarni, shuningdek, ma'lum bir milliy madaniyatga xos bo'lgan til birliklarini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Ijtimoiy-madaniy lingvistik xususiyatlarni bilmaslik madaniyatlar o'rtasidagi aralashuvga olib keladi va muloqot jarayonini murakkablashtiradi.

Ijtimoiy lingvistik kompetentsiya bo'lajak mutaxassisga boshqa ijtimoiy-madaniy va sosiolingvistik sharoitlarda munosib nutq xatti-harakati uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Diplomat faoliyatida chet tilining o'rni shunchalik kattaki, oliy o'quv yurtlari bitiruvchilari orasidan O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining davlat xizmatchisi lavozimiga nomzodlar kamida ikkita chet tilini bilishi, chet tilini bilish darajasi oliy ta'lim muassasasi dasturiga muvofiq tasdiqlanadi. Ba'zi hollarda, bakalavriat dasturini tamomlagan va noyob xorijiy tillarni biladigan universitet bitiruvchilari ham qabul qilinishlari mumkin.

Madaniyatlararo muloqotning kasbiy tayyorgarlikdagi ahamiyati. Mentalitetdagi farqlar muloqot va muzokaralar jarayonida nutqiy to'siqlarga olib kelishi mumkin. Turli tillarda gaplashadigan va boshqa madaniyatlarga mansub insonlar dunyoni boshqacha qabul qilishadi. Kelajakda xalqaro munosabatlar sohasida ishlaydigan mutaxassislar chet tili bilan birgalikda madaniyatlararo muloqotni, ya'ni tili o'rganilayotgan mamlakatning ijtimoiy-madaniy muhiti, urf-odati va an'analarini atroflicha o'rganishlari darkor.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab xalqaro savdo kompaniyalari ularning rahbarlari turli madaniyatga mansub bo'lishgani uchun ishbilarmonlik muzokaralarini olib borishda muayyan qiyinchiliklarga duch keladilar. Hozirgi zamonda xalqaro biznes ko'plab omillarga, avvalo muloqot jarayonida madaniy to'siqlarni qanchalik muvaffaqiyatli yengib o'tganiga bog'liqligi bilan ajralib turadi. Xorijiy tilni bilish darajasi, shubhasiz, muzokaralar natijalariga ta'sir qiladi. Bugungi kunda xalqaro kompaniyalarda ishlashning zaruriy shartlardan biri chet tilini yuqori darajada bilishdir. Misol tariqasida O'zbekistonda faoliyat olib borayotgan "GM", "Chevrolet", "HUAWEI", "SAMSUNG", "LG", "ACWA POWER", "MASDAR", "MUBADALA" kabi yuzlab xorijiy mamlakatlarning yirik kompaniyalari o'z xodimlaridan ingliz tilini bilishlarini talab qiladi.

Muloqot uslubiga alohida e'tibor qaratish darkor. Har qanday madaniyatda ushbu omil muhim rol o'ynaydi. Masalan, amerikaliklar va inglizlar uchun muloqotning interaktiv uslubi to'g'ri keladi. Unda ma'ruzachiga savollar berish, izoh va mulohazalarni taqdim etish va o'z his-tuyg'ularingizni ifoda etish mumkin. Agar suhbatdoshning suhbatida hech qanday savol tug'ilmasa, ma'ruzachi tomonidan biror narsa noto'g'ri aytilganligi haqidagi fikrga olib boradi.

Nemislarning nuqtai nafari boshqacha. Ular birinchi navbatda suhbatdoshni diqqat bilan tinglash va shundan keyingina aniq ifodalangan savollarni berish mumkin, deb biladilar.

Finlyandiya, Yaponiya va Koreya vakillarining bu boradagi mavqelari/pozitsiyasi qiziq. Ular o'z suhbatdoshlarining nutqi tugashini kutmasdan hech qachon suhbatga

kirmaydilar. Yaponlar notanishlar bilan gaplashganda, dastlab jim bo'lishadi, keyin hamkorining samimiyligini tushunish maqsadida javob berishdan oldin uzoq fikr yuritadi. Sukunat Yaponiyada tez-tez ishlatiladigan muloqot vositasi bo'lib, u xushmuomalalikni ifodalaydi.

Shuni esda tutish kerakki, har bir madaniyat o'ziga xos xususiyatlarga ega. Taqqoslash uchun turli madaniyatlarning ko'rinishlaridan bir nechta misollarni ko'rib chiqamiz. Inglizlarga xos bo'lgan xislatlar - bu hazil-mutoyiba, istehzo, imo-ishoralar, yashirin ma'nolar va aytilmagan fikrlar. Nazarimda inglicha bir ibora – jumla juda qiziq: I don't think it's a very good idea – Men bu juda yaxshi fikr deb o'ylamayman. Bu biror narsaga o'z salbiy munosabatini bildirishda aytiladi. Agar shu fikrni It's a bad idea – Bu yomon fikr jumlasini bilan ifodalansa, ushbu bayonot boshqalar tomonidan to'g'ridan-to'g'ri va ma'lum darajada qo'pollik sifatida qabul qilinadi. Xorijiy hamkorlar bilan muloqot jarayonida bunday xatolarga yo'l qo'ymaslik kerak.

Muloqot jarayoni nafaqat og'zaki nutqdan, balki paraverbal hodisalar (masalan, nutq tezligi, to'xtashlar, ovoz balandligi va boshqalar) va og'zaki bo'lmagan til uslubi (mimika, imo-ishoralar, o'tirish tarzi, suhbatdoshgacha bo'lgan masofa va boshqalar).

Turli madaniyatlarda bir xil belgilar boshqa ma'noni anglatishi mumkinligini doimo esda tutish muhimdir. Turli mamlakatlar xalqlari imo-ishoralari bir xil ma'noni ifodalamaydi, aksincha har xil madaniyatlarda ko'p hollarda qarama-qarshi fikrni anglatadi.

Bir mamlakatda bu oddiy deb hisoblansa, boshqasida u haqoratli va tahqirli sa'y-harakat sifatida qabul qilinishi mumkin. Masalan, qoshlarini chimirgan ingliz kishisi suhbatdoshining gapiga shubha bilan qaraydi, nemis madaniyati vakili esa bu xatti-harakati bilan hayratlanishini ifodalaydi.

Rang belgilari ramziyligi turli madaniyatlarda tubdan farq qiladi. G'arbiy Yevropa madaniyatlarida qizil rang xavf, muammo, urush (Finlyandiya, Fransiya, Italiya) g'azabni anglatishi mumkin. Sovuq mamlakatlarda bu quyoshning rangi, issiq mamlakatlarda esa olov rangini anglatadi, chunki olov yong'in va vayronagarchilik xavfini keltirib chiqaradi.

Xitoyda qizil rang baxt rangi, to'ylar ramzi hisoblanadi va omad keltiradi, lekin qizil siyoh bilan xat yozish taqiqlanadi, chunki u "qabul qiluvchini uyda qovurish" istagini ifodalaydi. Qizil rang Germaniya, Shimoliy Yevropa mamlakatlari va Hindistonda sevgi rangi (hind to'yida kelin libosi - sari) timsolidir.

Nemislar qizil rangni hayot bilan bog'lashadi. Agar kimdir kutilmaganda vafot etsa, ular aytadilar: heute rot, morgen tot / bugun qizil, ertaga o'lik. Aksariyat mamlakatlarda qizil svetofofor taqiqlovchi chiroqdir. Uydagi qizil chiroq Niderlandiyada (Amsterdamdagi qizil chiroq tumani) butunlay boshqacha talqin qilinadi.

Odamlar bir-biriga nafaqat qanday salom berishlari, shuningdek, bir-birlariga qanaqa gullar taqdim etishlari juda qiziqarli. Ba'zi gullar baxtsizlik va g'am-kulfat bilan bog'liq: masalan, Braziliyada binafsha, Angliya, Kanada va Shvesiyada oq liliyalar, oq va sariq rang gullar Tayvanda, Meksikada esa sariq rang.

Yevropa madaniyatlarida bir xil oq rang ijobiy ma'noga ega bo'lib, yengillik va poklik rangidir. Sharq mamlakatlarida oq rang motam, qayg'u alam belgisi. Jumladan, oq kiyim O'zbekistonning janubiy viloyatlarida ta'ziya libosidir.

Qora rang aksariyat mamlakatlarda taxminan bir xil ma'noni anglatadi: motam (Xitoy madaniyatidan tashqari), baxtsizlik, qayg'u, yovuzlik, hasad. Bundan tashqari, Xitoyda qora kiyim kiyish tavsiya etilmaydi.

Meksikada qizil gullarga nisbatan salbiy munosabat mavjud, chunki qadimgi xurofotlarga ko'ra, ular yomon afsun qilishadi.

Xitoy va vetnamliklar uchun qurigan gullar o'lim belgisi hisoblanadi. Germaniyadagi osiyolik muhojirlar nemis qo'shnilariga o'z xonadonlariga nega qurigan guldastalar qo'yishni tushuna olmaydi. Xitoyda odamlar doimo toq sonli gullar yoki narsalarni berishadi. Ularning nazarida juft raqamlar omadsizlikka olib kelar ekan.

Rossiyada xrizantema ko'pincha ayollarga ham, erkaklarga ham sovg'a sifatida beriladi. Italiya va Fransiya oq xrizantema barcha dafn marosimiga yoki qabriston ziyoratiga olib kelinadi.

Garchi barcha madaniyatlar raqamlardan foydalansa ham, ular har doim bir xil mazmun kasb etmaydi. Masalan, 4 raqami xitoyliklar uchun yomonlikni anglatadi. Chunonchi og'zaki talaffuzi "o'lim"ga o'xshaydi. Shu sababli, Xitoyda ko'plab binolar to'rtinchi qavatga ega emas. Odamlar uylarni, shuningdek, avtomobil yoki telefon raqamlarini raqamlashda 4 raqamidan voz kechishga harakat qilishadi. Ular 4-siz raqam uchun ko'proq pul to'lashdan xursand. Ba'zi Sharqiy Yevropa madaniyatlarida 8 raqami omad, baxt va muvaffaqiyat keltiradi, hatto jannat soni, deb qabul qilingan.

G'arb va AQShning ba'zi madaniyatlarida 13 raqamiga nisbatan noto'g'ri qarashlar mavjud bo'lib, ular bu baxtsizlik keltiradi, deb bilishadi. Shuning uchun, ko'plab mehmonxonalar va binolarda o'n uchinchi qavat yo'q, o'n ikkinchidan keyin darhol o'n to'rtinchi raqam keladi. 13 raqami bo'lgan uy deyarli uchramaydi. Germaniyada 13 raqami xurofiy qo'rquvni keltirib chiqaradi, xonalarni, joylarni va hokazolarni raqamlashda o'tkazib yuboriladi.

Muayyan mamlakatga xos bo'lgan kommunikativ xatti-harakatlarning umumiy madaniy me'yorlariga e'tibor qaratish lozim. Ular uning qabul qilingan odob-axloq qoidalari, xatti-harakatlari va muloyim muomala qoidalarini aks ettiradi.

O'zbek, ingliz va amerika madaniyatlari bir-biridan farq qiladi. Misol uchun, o'zbeklar odatda rasmiy va norasmiy sharoitlarda qo'l siqishadi. Britaniya va amerikaliklarga kelsak, ular faqat odamlar bilan uchrashganda yoki rasmiy vaziyatlarda qo'l berib ko'rishishni taklif qilishadi. Keyinchalik uchrashganda, ular shunchaki boshlarini qimirlatib, og'zaki nutq bilan hamrohlik qilishadi. Sharqiy Afrikada salomlashish xotin va bolalarning yoki boshqa qarindoshlarning salomatligi, farovonligi haqidagi savollar bilan to'ldiriladi.

Arab mamlakatlarida ayollarga qo'l berilmaydi, Rossiyada tadbirkor ayolga qo'l uzatilmaydi, lekin uning tashabbusini kutadi va hokazo. Aksariyat arab mamlakatlari, xususan, Fors ko'rfazidagi monarxiya davlatlarida Ramazon oyida barcha restoranlar, oshxonalar, qahvaxonalar saharlik tugagandan so'ng oqshomga qadar berkitiladi.

Ko'chalarda va ommaviy jamoatchilik joylarida ovqatlanish va tamaki chekish rasman man etiladi.

Shu o'rinda bir qiziq fakti aytib o'tmoqchiman. Yaqin va O'rta Sharq aksariyat mamlakatlarida ko'pincha uchrashganda bir-birini quchoqlab, bir oz vaqt qo'llarini ushlagan holatda qoladigan erkaklarni uchratish mumkin.

O'rta Yer dengizi mamlakatlarida erkaklar ham, ayollar ham bir-birlarini yaxshi bilmasalar ham, yuzlaridan o'pish bilan salomlashadilar. Germaniya, Skandinaviya va Buyuk Britaniyada o'pish ayollar orasida keng tarqalgan.

Muloqot jarayonida ko'z bilan aloqaga katta ahamiyat beriladi. Ba'zi Sharq madaniyatlari vakillari muloqotda suhbadosh ko'ziga qarab gaplashishni afzal ko'rishmaydi. Ammo G'arb madaniyati vakillari uchun ko'zga tik qarab muloqotda bo'lish muhim hisoblanadi.

Turli biznes madaniyatlari punktuallikka turlicha munosabatda bo'lishadi – masalan, britaniyaliklar kechikishni odobsizlik deb bilishadi, meksikaliklar va aksariyat aram mamlakatlari xalqlari esa buni yomon odat yoki mas'uliyatsizlik deb hisoblamaydi.

Madaniyatlarda mezbon va mehmon o'zini qanday tutishi haqida ma'lum qoidalar mavjud. Butun dunyoda mavjud bo'lgan uzoq mehmondo'stlik an'analariga asoslanadi. Aksariyat mamlakatlarda mehmondo'stlik buzilmaydigan madaniy qadriyatdir.

Masalan, Germaniyada chet ellik hamkasbini uyga kechki ovqatga taklif qilayotganda, unga aniq vaqt va nimani taklif qilishingiz mumkinligini ko'rsatish muhimdir. Agar mehmon ma'lum oziq-ovqat yoki spirtli ichimliklarni taqiqlashni aytsa (masalan, diniy munosabat tufayli sabablar va boshqalar), keyin kelganida rioya qilmaslik e'tiborsizlik sifatida qabul qilinishi mumkin.

Chet eldagi hamkasblar yoki biznes hamkorlaridan kelgan taklifnomalarda madaniy qoidalarga rioya qilish muhimroqdir. Mehmondo'stlik uzoq an'anaga ega bo'lgan madaniyatlarda (masalan, Yaponiya, Xitoy, Rossiya, slavyan mamlakatlari yoki Afrika) mezbon o'z mehmoniga hurmat belgisi sifatida taklif qiladi.

Xulosa sifatida aytish lozimki, xalqaro munosabatlar sohasidagi bo'lajak mutaxassislar kasbiy va lisoniy ijtimoiy-madaniy jihatdan muhim ko'nikma va mahoratlarini tayyorgarlik bosqichida rivojlantirishlari kerak.

Tarjimonlar instituti xalqaro hamkorlikni amalga oshirishda beqiyos yordam beradi. Qadim zamonlarda muzokarlarda qatnashish, diplomatik yozishmalar olib borish va hujjatlarni imzolash uchun tashqi aloqalar bo'limlari tarkibida chet tillarini biladigan butun bir xodimlar guruhi paydo bo'la boshlagan. Sitseron va Demosfen asarlarida hujjatlarni o'qish va tarjima qilishga qodir bo'lgan "izohlovchilar"ga oid ma'lumotlar zikr qilinadi. O'rta asrlarda G'arb davlatlarida tarjimonlar faqat rohiblardan iborat bo'lib, ular nafaqat ibodat, balki xorijiy tillarni o'rganish bilan shug'ullangan. Ularni interpretes yoki hermeneuma deb atashgan. 12-asrda ko'plab Yevropa mamlakatlarida tarjimonlar "dragomanlar" deb atala boshlandi. Dragoman Yaqin Sharq va Osiyo davlatlari hamda Yevropa diplomatik va savdo vakolatxonalari o'rtasida tarjimon va

vositachining rasmiy lavozimidir. Lavozim tarjima va diplomatik vazifalarni ham o'z ichiga qamrab olgan.

O'rta asr musulmon Sharqida xalifalik Devonxonasiga (kanselyariya – kotibiyat) diplomatik aloqalar o'rnatish niyatida bo'lgan davlatlarning tillarini yaxshi biladigan olijanob va o'qimishli kishilar tayinlangan. Ashtarxoniylar saroyida katta nufuzga ega bo'lgan shoir, sayyoh Xoja Samandar Termiziy o'zining “Dastur ul-muluk” (“Podshohlarga qo'llanma”) nomli qimmatli asarida “Elchi – podshohning tili”, “Komil aql sohibi yuzlab mard lashkarlar yordami bilan uddasidan chiqmaydigan ishni so'z bilan hal qiladi”, deb yozgan.

Ketma-ket tarjima birinchi marta 1919-yilda Parij tinchlik konferensiyasida amalga oshirilgan. 1928-yilda Kominternning Sovet Ittifoqida o'tkazilgan yalpi Kongressida mikrofon yordamida sinxron tarjima qilish yo'lga qo'yilgan. 1933-yilda esa sinxron tarjimonlar o'z ishlari uchun naushniklardan foydalanganlar. Ammo sinxron tarjima hali ham vaqti-vaqti bilan qo'llanilgan.

Sinxron tarjimonlik haqiqiy kasbiy faoliyat sifatida 1945-yil Nyurnberg sudida fashist urush jinoyatchilari ustidan sud jarayonida to'liq shakllangan. 1951-yildan beri nafaqat BMT, boshqa xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar tadbirlarida, shuningdek muayyan bir davlatda xalqaro miqyosda o'tkaziladigan turli forumlar va anjumanlarda ham mustahkam o'rin egalladi.

Tarjimonlar orqali suhbatlashish muzokaralar jarayoniga sezilarli o'zgarishlar kiritadi. birinchidan, tadbirni o'tkazish xarajatlari oshadi; ikkinchidan, amaliy muzokaralar jarayoni uzaytiriladi; uchinchidan, hamkor sheriklar o'rtasida ayrim tushunmovchiliklarning yuzaga kelishi xavfi ham mavjud. Biroq, muzokaralar qanday mavzuda o'tkazilishidan qat'iy nazar, unda tarjimonning roli juda kattadir. Tarjimon barcha ishtirokchilar e'tiborini bog'laydi, bunda ko'p narsa uning tarjima qilgan narsasiga emas, balki uni qanday bajarishiga ham bog'liq.

Tarjimon ishiga qo'yiladigan talablar:

tilni mukammal bilishi, shevalar bo'lsa, ularni ham o'rganishi kerak. Misol uchun, tarjimon faqat arab adabiy tilini bilsa, arab davlatlarining turli vakillari bilan o'tkaziladigan muzokaralar (Islom hamkorlik tashkiloti, Islom taraqqiyot banki, Fors ko'rfazidagi arab davlatlari uyushmasi) davomida tushunmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin;

tarjima asabiy taranglik bilan kechganligi sababli, tarjimon befarq, bo'sh bo'lmasligi, balki sezgir, hozirjavob, yuzaga kelgan vaziyatni hissiyotga berilmasdan, vazminlik va tezkorlik bilan anglashi darkor;

muzokaralar mavzusi, suhbat va tarjima paytida duch kelishi mumkin bo'lgan barcha maxsus atamalarni yaxshi bilishi kerak;

Shunday qilib, siyosiy, madaniy, iqtisodiy sohalarda globallashtirish, jahon miqyosida integratsiyalashuv va birlashuv jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi murakkab sharoit xalqaro munosabatlar yo'nalishi mutaxassisidan jahon siyosatidagi tendensiya va o'zgarishlarni muntazam kuzatib borish, tahlil qilish, yaqin va uzoq kelajakda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan hodisalarni ko'ra bilish va kasb mahoratini doimo oshirib

borishni taqozo etadi.

Xulosa

Xalqaro munosabatlar mutaxassisi jahon taraqqiyotining siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy qirralarini bilishi va tahlil qilishi juda muhim. Shu bois, chet tilini o'rgatishdan asosiy maqsad kasbiy faoliyatning turli sohalarida samarali muloqot qilish uchun zarur bo'lgan til aloqalari va kommunikatsiyalarini o'zlashtirish va rivojlantirish hisoblanadi. Xorijiy til nafaqat muloqot vositasi, balki kasbiy faoliyat vositasi bo'lgani uchun talabalarda chet tilida lisoniy va ijtimoiy kompetentsiyani hamda bilimlar asosida mahorat va ko'nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifa bo'lishi kerak.

Aytish mumkinki, bugungi kunda xalqaro masalalar bo'yicha mutaxassislarni kasbiy tayyorlashda kasbiy nutqda madaniyatlararo muloqotga tayyorgarlikni o'z ichiga olgan yangi professionallik paradigmasi paydo bo'lmoqda. Suhbatdosh sherigini to'g'ri tushunishga erishishi uchun bo'lajak xalqaro mutaxassis o'quv bosqichida lingvistik ijtimoiy-madaniy xususiyat va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishi kerak.

Xalqaro munosabatlar sohasi mutaxassislarini kasbiy tayyorlashning o'ziga xos jihati shundaki, ularni nafaqat kasbiy ko'nikmalarga, balki vaziyatning kontekstual ahamiyati, mezbon mamlakat til qurilmasining o'ziga xos xususiyatlarini, kasbiy diskursda (nutq) muloqotni belgilovchi lingvistik va ekstralingvistik omillarni e'tiborga olgan holda kasbiy faoliyat olib borishga o'rganbishni talab etadi.

Bibliography:

- Abdul Aziz Al-Hurr, Nawzad Abdul Rahman Al-Haiqi. The Art of Report Writing, 2023, Diplomatic Institute in the State of Qatar, pp 99-101 (In arabic)
- Abdulaziz Al-Hurr, Diplomacy, Leadership and Power, Diplomatic Institute in the State of Qatar, pp. 60-61, Doha 2022. (In arabic)
- Gibson Robert. Intercultural Business Communication. Oxford University Press, 2002 111p.
- Penny Carte, Chis Fox. Bridging the Culture Gap: A Practical Guide to International Business, 2008, p.6
- Voevoda Y.V. Podgotovka spetsialistov-mejdunarodnikov k mejkulturnoy kommunikatsii v professionalnom diskurse. Sovremennaya kommunikativistika. 2012, pp.26-31 (In Russian)
- Vereshagin Y.M., Kostomarov V.G. V poiskax novix putey razvitiya lingvostranavedeniya: koncepsiya rechepovedenchestkix taktik. <https://cyberleninka.ru/article/n/2001-02-012> (In russian)
- Popov V.I. Sovremennaya diplomatiya, p.34-35. Moskva 2003 (In Russian)
- Ryabova M.V. Kultura i yazik kak fundamentalnie sostavlyayushie mejkulturnogo obsheniya. https://www.gramota.net/articles/issn_1993-5552_2008_2-1_75.pdf (In russian).
- A.Madrimov, G.Fuzailova. Manbashunoslik, pp 234-235., Toshkent-2008